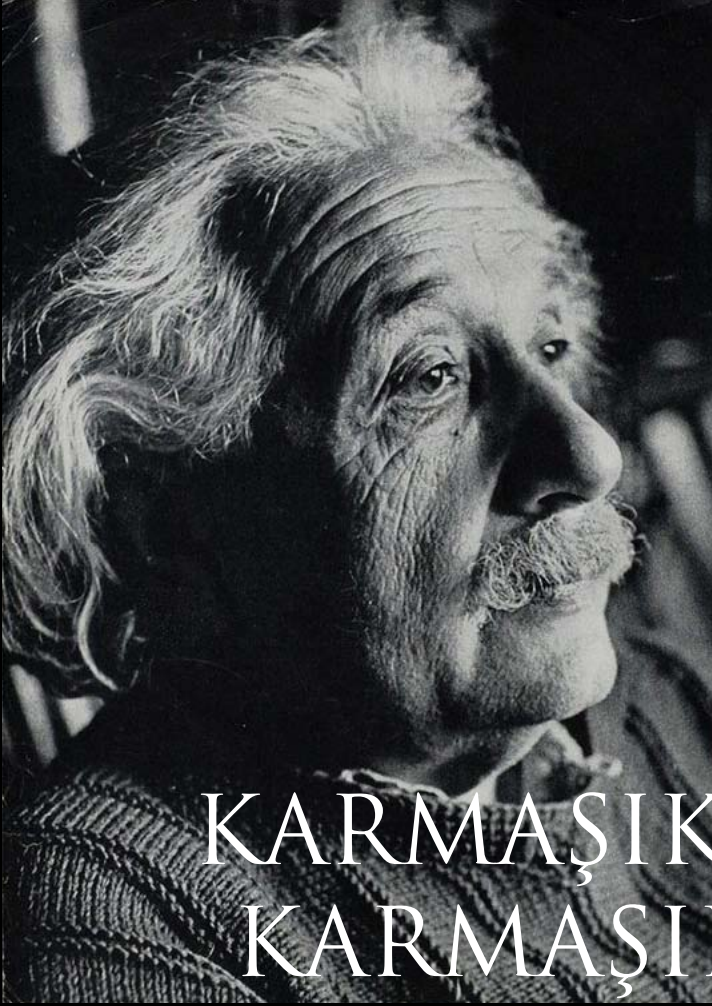

Dahi, laik bir ermiş, savaş karşıtı, insancıl, ilgisiz baba, şakacı, şair, hayalperest, müzisyen, dünyanın kurtarıcısı, atom bombasının babası, sadık dost, sevgili, düzenbaz... Einstein, tek bir kişide biraraya gelmeleri çok zor gibi görünen bu özelliklerin hepsini kendinde toplamış, olağanüstü bir şahsiyetti.

KARMAŞIK BİR İNSAN, KARMAŞIK BİR YAŞAM...

Albert Einstein öleli 49 yıl olduğu halde, *New York Times*'in eski editörlerinden Ralph Gardner, satranç tahtasının karşısından ünlü fizikçinin kendisine bakışlarını hâlâ görebildiğini söylüyor. "Satrancı bana Dr. Einstein öğretti" diyor Gardner, ve 1934'te Manhattan'da Einstein onuruna verilen bir çay davetine ilişkin anılarını anlatıyor: "Önce bana bir müzik aleti çalıp çalmadığımı sordu. Yanıtım 'hayır'dı. Kendisinin keman çaldığını söyledi. Sonra satranç oynayıp oynamadığımı sordu. Yine 'hayır' dedim. Benim hiçbir şey beceremediğimi düşüneceğinden korkmaya başlamıştım, ama bana satranç öğretebileceğini söyledi. Öğretti de." Einstein ardarda birkaç cumartesi daha gelmiş ve çay servisi yapılan kadar yeni öğrencisine ders vermişti. Gardner'ın daha sonra öğrendiğine göre bu yinelenen çay davetleri, Princeton'daki İleri Araştırmalar Enstitüsü'nde profesör olan Einstein'ın, Yahudi üniversite profesörlerinin Almanya'dan kaçmalarına yardım çabalarının bir parçasıydı.

Gillett Griffin'in Einstein'a ilişkin anıları da aynı ölçüde canlı. Princeton Üniversitesi'nin sanat etkinliklerini 50 yıldan uzun süre yönetmiş olan ve şimdi 76 yaşındaki Griffin, 1954'te ortak bir arkadaşın davetiyle Einstein'ın

evinde bir akşam yemeğine katılmış ve yemek sonrasında Einstein'ın vantuz ayaklı bir oyuncak kuşu kuruşunu ilgiyle izlemişti. Bundan sonrasını şöyle anlatıyor: "Aynaya yapıştırdığı kuş, yukarıya doğru koştuktan sonra tekrar avucuna düştü. Bana 'sevdin mi?' diye sordu. Ben de çok sevdiğimi söyledim." Ertesi gün Einstein'ın hem üvey kızı hem de sekreteri onu ayrı ayrı arayarak, kendisine "Profesör, ne zaman isterseniz gelebileceğinizi söyledi. Artık aileden birisiniz" demişlerdi.

"Öğretmen" ve "oyuncak tutkunu", *Time* dergisinin "yirminci yüzyılın adamı" olarak nitelediği, gelmiş geçmiş en ünlü bilimadamı olan Einstein'a yakıştırılan sayısız betimlemeden yalnızca iki tanesi. Yüksek ve geniş al-

nı, karmakarışık beyaz saçları ve arada yüzünde beliren çocuksu, bazen de budalaca tebessümüyle bir ikonu andıran görünümü, bir insan için kullanılagelmiş belki de her türlü sıfatla nitelenmiş bulunuyor: dahi, laik bir ermiş, savaş karşıtı, insancıl, ilgisiz baba, şakacı, şair, hayalperest, müzisyen, dünyanın kurtarıcısı, atom bombasının babası, sadık dost, sevgili, hatta düzenbaz...

Bilime yakın kişiler için Einstein'ı belki de en iyi tanımlayacak sözcük, "çokdurumluluk" (superposition). Kuantum fiziği, bize bir nesnenin, gözlemlenebildiği ana kadar, olası bütün 'durum'larda aynı anda bulunabileceğini söyler. Einstein da böyledir. Onu gözlemek ve betimlemek, onu sınırlandırmak anlamına gelir. 1905'te yayımlanan özel görelilik kuramının yüzüncü yılında açılması planlanan Einstein sergisine hazırlanan Amerika Doğa Tarihi Müzesi yöneticisi Michael Shara "Onu tahmin etmiş olduğumdan da karmaşık buldum. Bu ölçüde büyük bir bilimci için, inanılmaz ölçüde insancıl ve doğaldı."

Einstein'ın gelecekte yapacakları konusunda belki de ilk ipucu, 14 Mart 1879'da Almanya'nın Ulm kentindeki doğumunda kendini göstermişti. Kuş tüyü yatak tüccarı olan babası Her-

mann Einstein ve eşi Pauline, yeni doğmuş oğullarının şişmiş ve biçimsiz başını görünce telaşlanmışlar, ancak doktor, bu sorunun zamanla düzeleceğine onları ikna etmişti. Söyledikleri kısmen doğru çıktı; düzelme olduysa da, Albert'in başının arka kısmındaki sıradışı köşeli görünüm, ömrü boyunca şeklini korudu.

Einstein'ın küçükken aklının yavaş işlediği, hatta zekasından kuşku duyulduğu yolunda söylentiler yaygındır. Ne var ki, bu yaşlarındaki durumunu daha kapsamlı biçimde aktaran kaynaklar, örneğin Denis Brian'ın 1996'da yayımlanan kitabı (*Einstein: Bir Yaşam*) bunun tersini söyler. Buna göre, küçük Einstein matematikte çok başarılıydı. Evlerine haftada bir yemeğe gelen Polonyalı tıp öğrencisi Max Talmey ile on yaşından başlayarak bir yetişkin gibi konuşur, Talmey onun doyumsuz merakını kitaplarla gidermeye çalışırdı. En çok ilgisini çeken de, popüler bilim yazarı Aaron Bernstein'ın, bütün doğa olaylarının temelinde tek bir birleşik kuvvet yattığını ileri süren yazıları olmuştur.

Yine de, Einstein'ın gençliğinde aklının yavaş çalıştığına ilişkin söylentiler bütünüyle gerekçesiz değil. Yunanca öğrenmeyi bir türlü becerememesine epeyce sinirlenen Münih Luitpold Lisesi'ndeki hocasının, ona bütün sınıfın önünde, asla birşey başaramayacağını söylediği de bilinenler arasında.

Ancak Einstein, gelişme döneminde kimsenin kuşku duymadığı bir niteliğe de sahipti: Brian'ın anlattığına göre "Sokakta elinde keman yürürken, birisinin piyano çaldığını duyar, eve doğru koşar, merdivenleri tırmanır ve piyanonun başında ödü patlamış kadına 'Durma! Durma!' diye bağırır. Sonra kemanını çıkarır ve ona eşlik etmeye başlar. Einstein, içinden bir anda yükselen coşkuya inanılmaz bir doğallıkla karşılık verirdi."

Yirmisine yaklaşırken, genç Albert'in parçacık fiziği kapsamı dışındaki çekim kuvvetlerinin de etkisine kapılmasına şaşırmamak gerekir. Einstein, 1898'de Zürih'teki İsviçre Federal Politeknik Okulu'ndan sınıf arkadaşı ve bir Sırp olan Mileva Maric'e aşık oldu. Coşkulu kişiliğiyle, içine kapanık genç Mileva'nın çekincelerinin üstesinden gelmişti. Kısa zaman içinde ona, birbirlerine taktıkları Johnnie ve

Einstein'ın ilk eşi Mileva, çocukları Eduard (solda) ve Hans Albert ile

Dollie isimlerini içeren ateşli komik şiirler yazar olmuştur.

1902'de evlilik dışı kızları Lieserl doğdu. Einstein kızından hiç söz etmediği gibi, ona ne olduğu da hâlâ gizemini korumakta. Aynı yıl Einstein, İsviçre Patent Bürosu'nda uzman olarak çalışmaya başladı. 1903'te Mileva'yla evlendi ve ertesi yıl ilk oğulları Hans Albert doğdu. Mucizeler bundan sonra birbirini izleyecekti.

Altın yıl 1905'te 26 yaşındaki Einstein, fiziği sonsuza dek değiştirecek olan dört önemli makale yazdı. Bunların en ünlüsü, özel görelilik kuramının sunuşu niteliğindeki "Hareket Halindeki Cisimlerin Elektrodinamiği" makalesidir. Bu makale zaman, uzaklık, kütle ve enerjinin doğası ve aralarındaki karşılıklı ilişkileri derinlemesine irdeliyordu; aynı zamanda iki yüzyıldır benimsenmiş olan, evrene ilişkin Newton yanlısı görüşü de paramparça etmişti. Brian'ın yazdığına göre, makale "herhangi bir dipnot ya da referans içermiyordu; sanki Tanrı'dan, değilse bile başka bir 'kaynaktan' esinlenmişti." Bazı yaşamöyküsü yazarları da daha dünyasal bir esin kaynağından söz ederler. Onlara göre Mileva, makalelere katkıda bulunmuş ve Einstein bunu açıklamaya-
rak ona haksızlık etmişti.

İkinci eşi Elsa ile

Her durumda, bu temel makaleler fizik dünyasında dolaşırken Einstein'ın konumu yükseliyor ve sorumlulukları da artıyordu. Ancak, evliliğinde de sıkıntılar başlamıştı. Mileva 1909'da bir arkadaşına "Sevgi açlığını fazlasıyla hissediyorum" diye yazmıştı. Ufukta bir boşanma görünüyordu. Ancak Einstein, Mileva'ya, onunla evli kalmak için sağlanmasını istediği koşulların ("Yemeğimin günde üç öğün, düzenli biçimde odama gelmesini sağlayacaksınız" ya da "Benden ne dostluk ne de yakınlık bekleyeceksin ve herhangi bir yakınlıkta da bulunmayacaksın" gibi) bir listesini gönderdi.

1910 yılında ikinci çocukları Eduard'ın doğumu, aralarındaki ilişkiyi düzeltmede pek etkili olmadı. 1914'te Einstein, Berlin Üniversitesi kuramsal fizik profesörlüğüne atandıktan sonra ayrıldılar. Einstein her bakımdan alçakgönüllü bir kişi olmasına karşın, fiziğe yaptığı katkıların önemini farkındaydı ve boşanma anlaşmasında 32.000 dolarlık Fizik Nobel Ödülü'nü Mileva'ya bırakıyordu. Ne var ki, daha onu kazanmamıştı; ödülü 1921'de aldı.

Aşırı çalışma, oğullarından ayrılmanın verdiği üzüntü ve sağlık sorunları, Einstein'ı çok etkilemişti. 1917 sonbaharında dayanılmaz ağrılarıyla birlikte gelen mide ülseri, onu tek kelimeyle yıktı. İki ayda 25 kilo veren Einstein, kuzeni Elsa Löwenthal'ın bakımı sayesinde sağlığına yeniden kavuştu. 1919'da evlendiler; ancak bu, anlaşmalı bir evlilikti. Shara'nın söylediğine göre "Elsa, teker teker olmak koşuluyla, Einstein'ın yaşamında başka bir kadın olmasına izin vermişti." İzleyen 36 boyunca Einstein'ın çeşitli kadınlara yazdığı aşk mektupları, onun bu seçeneği kullandığını açıkça gösteriyor.

1919 yılında Einstein bilimde ilk ve belki de son "süperstar" oldu. Güneş tutulmasının İngilizlerce çekilmiş fotoğrafları, Güneş'in çekim kuvvetinin yıldız

ışınlarını büküğünü gösteriyordu. Bu da Einstein'ın, kütleçekiminin bir kuvvet değil, uzay-zamanda bir bükülme olduğu yolundaki tezini doğruluyordu. 10 Kasım'da *The New York Times* "Einstein Kuramının Zafiri"ni ilan ediyor, Einstein'ın tarihte yeri de, böylece iyice sağlamlaşmış oluyordu. Brian "Birçok kişi, onu neredeyse doğaüstü bir varlık olarak görüyordu. Adı -şimdi de olduğu gibi- insan aklının en yüksek eriminin bir sembolüydü" diyor.

1920'li yıllar boyunca dünyayı dolaşarak dersler veren Einstein, bir yandan zekasının büyüklüğü için büyük övgüler, bir yandan da Yahudi olduğu için nefretle karşılanıyordu. Shara bu konuda şöyle söylüyor: "Onun insanı en çok etkileyen yönü, cesaretidir. Nazilerin bir numaralı düşmanı olduğu ve başına ödüller koydukları halde, onlar aleyhine konuşmaktan vazgeçmedi."

Adolf Hitler 1933'te başa geçtikten sonra Einstein Berlin'i terketti ve ABD'de oturma hakkını alarak Princeton Üniversitesi'ndeki İleri Araştırmalar Enstitüsü'nde çalışmayı kabul etti. Orada, fiziğin temel kuvvetlerini birleştirme çabaları sonuç vermese de, buruşuk pantolonu, kazağı ve sandaletleriyle çok sevilen ve popüler bir figür haline gelmişti. "Manhattan'a geldiğinde, büyük üstü açık arabasını 5. Cadde ve 9. Sokak kavşağına çeker, yöredeki insanlar da 'İşte Einstein! Bu Einstein!' diye çevresinde toplanırdı" diyor Gardner; kendisi de topluluğun bir üyesi olarak. "Filmlerde, gazetelerde hep resmi olduğu için yüzü herkese aşinaydı."

Einstein ABD'de de, Avrupa'da olduğu gibi hem toplum önünde hem de perde arkasında açıksözlü siyasi konuşmalar yapmayı sürdürdü. 1939'da Cumhurbaşkanı Franklin D. Roosevelt'e mektup yazarak ABD'nin Almanya'dan önce atom bombası yapması gerekliliğini vurguladı. Daha sonra nükleer silahsızlanmanın ateşli bir savunucusu oldu. Bir savaş karşıtı ve Siyonist olarak 1427 sayfalık bir FBI dosyası hazırladı. 1952'de kendisine İsrail'in ikinci cumhurbaşkanlığı teklif edildi; ancak teklifi reddetti. Yine Griffin'in anlattığına göre, 1954'te dostlar arasında gerçekleşen bir yemekte Einstein'a

Joseph McCarthy'nin Amerikalı komünistlere yaptığı baskı hakkında ne düşündüğü sorulmuştu. Griffin, Einstein'ın yanıtıyla ilgili olarak şunları aktarıyor: "Amerika için karanlık bir dönemdi, ama Einstein harika bir bakış açısına sahipti. Amerika'nın espri anlayışına sahip olduğunu ve zamanla bu adama da güleceğimizi söyledi."

Einstein'ın dinsel görüşleri 17. yüzyıl filozofu Baruch Spinoza'nın panteizm (tümtanrıcılık) görüşüne yakındı. "İnsanların kaderi ve eylemleriyle ilgilenen bir Tanrı'ya değil, kendisini var olan herşeyin uyumuyla açığa vuran bir Tanrı'ya" inanıyordu.

Einstein'ın ikinci eşi Elsa 1936'da öldü; ilk eşi Mileva ise 1948'de. Seditasyon (çökme) konusunda saygın bir uzman ve California Üniversitesi'nde (Berkeley) profesör olan büyük oğlu Hans Albert'i de 1973 yılında kaybetti. Her bakımdan parlak, müzik ve dil konusunda da özellikle çok yetenekli olduğu birçoklarının kabul edilen ikinci oğlu Eduard ise 20 yaşında şizofreniye yakalandı ve 1965'teki ölümüne kadar sık sık hastane tedavisi görmesi gerekti. Bu zihinsel hastalık, babası için tükenmez bir acı kaynağı olmuştu.

Bu, aynı zamanda Einstein'ın kişiliğindeki temel bir çelişkiyi ortaya koyar. İnsanların dünyasından uzak durduğunu sıklıkla dile getirirdi. Yaşamının sonuna doğru şunları yazmıştı: "Ben hiç bir zaman bir ülkeye, bir devlete ya da bir arkadaş grubuna, hatta aileme bile bütün kalbimle bağlı olmadım." Ancak zekası ve ünü, onu kibirli ve insanlardan uzak kılabilirdi. Einstein, sonuna kadar aşk, babalık, dostluk, siyaset vb içeren insan dünyasına dalıp çıkmaktan da çekinmemişti. Einstein'ı iten güç, onu yıllarca önce elinde keman, tanımadığı bir kişinin

piyanosuna doğru, merdivenleri koşarak çıkaran yaşam tutkusunun ta kendisiydi.

Harvard'da fizik ve bilim tarihi araştırmacısı olan ve 50 yıl boyunca Einstein üzerinde incelemeler yapan Gerald Holton, "Her zaman, daha önce ayrı tutulmuş şeyleri birleştirmek için çok çalışırdı" diyor. Kayıtsızlık gibi görünen şey, aslında yalnızca fizikte değil, günlük insan yaşamında da daha temel bir

bütünlük uğruna önemsiz ayrıntıları bir yana bırakan bir birleştirme tutkusuydu. Holton bunu şöyle ifade ediyor: "Yaşamına nereden bakarsanız bakın, hep aynı şeyi görürsünüz: Engelleri kaldırmaya adanmışlık. Onun yeteneği, sıradan insanların hep farklı olarak algıladığı olaylar arasındaki bütünlüğü görmekte yatıyor."

Patlayan bir aort anevrizması nedeniyle 18 Nisan 1955'te öldüğünde, ardında teselli edilemez bir dünya bırakmasının temel nedeni, belki de olağanüstü yeteneklerine karşın kendini insanlardan ayrı tutmayı kararlılıkla reddetmesidir. Princeton'da yaşayan Alman asıllı bir göçmen, "Dünya en iyi insanını kaybetti; biz de en iyi dostumuzu" diye yazmıştı.

Bazıları için yara bugün bile kapanmış değil. Gardner hüzünlü bir sesle anlatıyor: "Karşılaştığım en şefkatli insandı. O günlerde çoğu kişi beni önemsemezdi. O ise 11 yaşındaki bir çocuğun söylediklerini gerçek bir ilgiyle dinlemişti."

Kaynak: Lemly, B. "A Tangled Life" Discover, Eylül 2004

Çeviri: Nermin Arık

